

ANDRZEJ KAZIMIERZ BANACH

Kraków

MŁODZIEŻ CHŁOPIKA Z POWIATU CIESZYŃSKIEGO NA UNIWERSYTECIE JAGIELLOŃSKIM W LATACH 1870/1871–1917/1918

W swej długiej, ponad sześciowiekowej historii Uniwersytet Jagielloński będąc wierny średniowiecznej zasadzie gwarantującej swobodny dostęp do studiów, przyjmował już od początku w swoje mury młodzież wywodzącą się ze wszystkich kręgów społecznych, zarówno o szlacheckim, jak i mieszczańskim i chłopskim rodowodzie. Jednak z czasem pojawiły się ograniczenia z kręgów pozauniwersyteckich w dostępie do studiów. Gdy ugruntowana została w Rzeczypospolitej uprzywilejowana pozycja szlachty, a polski chłop w 1496 r. został przypisany do ziemi, liczba studiującej młodzieży w Akademii Krakowskiej, wywodzącej się ze środowiska plebejskiego, ulegała różnym wahaniom. Pojawiła się przede wszystkim bardzo poważna przeszkoda natury prawnej. Bez zgody szlachcica synowie chłopscy nie mogli udać się na naukę do miasta, w tym także na studia wyższe. Dopiero w XIX stuleciu przywrócenie chłopom wolności osobistej usunęło tę przeszkodę. Ponadto nadanie chłopom ziemi na własność doprowadziło z czasem do zwiększenia zamożności polskiej wsi, a także pojawienia się wśród ludności wiejskiej również aspiracji edukacyjnych.

Zjawisko to szczególnie zaznaczyło się w Galicji, w dobie autonomicznej. Było ono nie tylko rezultatem przemian społeczno-ekonomicznych po likwidacji pańszczyzny i uwłaszczeniu wsi galicyjskiej, ale może przede wszystkim owocem swobód politycznych w zaborze austriackim, które doprowadziły do powstania tutaj u schyłku XIX stulecia zorganizowanego ruchu ludowego. Przejawiał on zarówno ambicje polityczne środowiska wiejskiego, jak również był gorącym orędownikiem awansu społecznego młodzieży chłopskiej poprzez zdobycie wykształcenia, i to coraz częściej na poziomie wyższym.

Ponadto w całej Europie w XIX w. dało się zauważyć zjawisko wzrostu znaczenia wyższego wykształcenia. Ukończenie studiów wyższych, zwłaszcza na renomowanych uniwersytetach czy politechnikach, dawało większe możliwości zdobycia prestiżowej pozycji zawodowej i społecznej. Już sama przynależność do wyższych warstw społecznych nie gwarantowała powodzenia w życiu zawodowym. Dla młodzieży ze środowisk zamożniejszych wyższe wykształcenie było nieodzownym elementem na dro-

dze do błyskotliwej kariery zawodowej, zaś dla synów chłopskich czy z niezamożnych rodzin mieszczańskich i robotniczych, oprócz niezbędnego przygotowania zawodowego, stanowiło *sui generis* przepustkę umożliwiającą przejście do wyższych warstw społecznych¹.

Ten pęd do studiów wyższych szczególnie nasilił się w Galicji w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Jak trafnie zauważył to Bohdan Cywiński, to właśnie w Galicji

„propaganda oświaty wyszła tu [...] naprzeciw szczególnej ambicji, jaka cechowała mentalność galicyjskiego chłopą, powodującej zdobywanie wiedzy kosztem najwyższych nawet wyrzeczeń. Kariera naukowa bardziej niż kiedykolwiek indziej na ziemiach polskich stała się tutaj najgodniejszym i najpełniejszym symbolem awansu socjalnego. Żadna z wyższych polskich uczelni nie może poszczycić się tylu wybitnymi uczonymi pochodzenia chłopskiego, co Uniwersytet Jagielloński. Szacunek dla ucieleśnionej w nim niejako kultury polskiej był dla ubogiej wsi galicyjskiej specyficzną drogą do przeżycia polskiej sprawy narodowej i do wyrazistego uświadomienia sobie własnej przynależności do Polski”².

Dodatkowym, ale jakże ważnym czynnikiem przyciągającym młodzież ze wszystkich warstw społecznych na studia w Uniwersytecie Jagiellońskim była w drugiej połowie XIX w. jego pełna polonizacja i znakomity rozwój naukowy (choć nie można z całą pewnością stwierdzić, iż ten ostatni czynnik był przez wszystkich studentów w pełni uświadomiony).

Pomimo że był trzykrotnie narażony na germanizację przez austriackiego zaborcę (w latach 1796, 1805–1809, a szczególnie w okresie 1853–1856), to jednak dzięki nieugiętej postawie profesorów i studentów, w walce o pełną polonizację wyszedł Uniwersytet Jagielloński zwycięsko w 1870 r.

Pełne unarodowienie uczelni było tak wielkim impulsem zarówno dla profesorów, jak i dla młodzieży studenckiej do wytężonej i ciężkiej pracy, iż bardzo szybko wszedł Uniwersytet Jagielloński w nowy etap swego rozwoju, porównywalny pod względem znaczenia do świetności, jaką przeżywał w XV w. – do lat 30. XVI stulecia. Nie było dyscypliny naukowej, w której by Uniwersytet nie odniósł sukcesu. O wysokim prestiżu Uniwersytetu Jagiellońskiego zarówno w opinii społeczeństwa polskiego, jak również w zagranicznych gremiach naukowych zadecydował szczególnie dobór zespołu profesorskiego, pochodzącego ze wszystkich dawnych ziem Rzeczypospolitej oraz z emigracji. Charakteryzował się on wielorakimi powiązaniem z nauką europejską i poważnym wkładem w rozwój uprawianych dyscyplin naukowych. Ponadto ludzie tworzący zespół nauczający w latach 1870–1918 odznaczeni się jeszcze dwoma bardzo ważnymi walorami: wysoką kulturą osobistą i szerokimi horyzontami intelektualnymi. Dlatego też ich zainteresowania umysłowe wykraczały daleko poza ramy danej specjalności naukowej, np. chemik Ludwik Bruner, pod pseudonimem Jan Sten, jako tłumacz przyswoił polskiej kulturze powieści Anatola France'a i był współredaktorem bardzo poczytnej „Krytyki”, zaś Leon Wachholz, profesor medycyny sądowej, dokonał wyśmienitego przekładu na język polski *Fausta* Goethego.

¹ Problemy te omawiam szerzej w monografii *Młodzież chłopska na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1860/61–1917/18*, Kraków 1997, s. 9–81.

² B. Cywiński, *...potęgą jest – i basta (z minionych doświadczeń ruchów społecznych na wsi)*, Paryż 1983, s. 22.

Znakomitą charakterystykę tego zespołu profesorskiego z przełomu XIX/XX w. dał w swych pamiętnikach świetny znawca krakowskiego środowiska i zarazem wybitny uczony oraz bibliograf, a także rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. Stanisław Estreicher. Jego zdaniem

„między profesorami znalazło się pełno ludzi zdolnych, wysoce kulturalnych i z całym ówczesnym światem europejskim utrzymujących stosunki. Były i miernoty, nie przeczę, ale nie ci nadawali ton i wyciskali piętno na życiu uniwersyteckim. Cały szereg profesorów pochodził spoza Krakowa, mimo to szybko żyli się ze środowiskiem miasta, wsiąknęli w jego atmosferę i przywiązali się do Uniwersytetu. Nie pomyślę się twierdząc, że dominującą cechą wybitniejszych profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego była ich humanistyczna kultura. Byli to ludzie wychowani przeważnie na kulturze klasycznej, uwielbiający pisarzy klasycznych łacińskich i greckich, chętnie ich czytający w oryginale. Ich krąg zainteresowań był wszechstronny: od poezji do polityki. Nie byli to jacyś specjaliści ograniczający się do jednego przedmiotu, lecz obejmowali w swych dyskusjach cały obszar kultury ludzkiej [...]. Cóż to była za rozkosz słuchać ich rozmawiających o nauce, o społeczeństwie, o powieści, o czymkolwiek. Nazwałem ich »humanistami«, bo też najwięcej przypominali ludzi z początku XVI wieku i renesansową atmosferę. Ta wytworna i wysoka kultura przetrwała w Uniwersytecie do końca wojny”³.

Zarówno działalność naukowa, jak i bliski związek z potrzebami narodu sprawiły, iż w społeczeństwie polskim Uniwersytet Jagielloński cieszył się wielkim szacunkiem, a w Krakowie społeczność tego miasta bez względu na pochodzenie społeczne darzyła go uznaniem, ale także niekłamaną sympatią i podziwem. Jak wspominał Jan Bielatowicz, pisarz i krytyk literacki, który studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 30. XX stulecia,

„uniwersytetem swoim żył cały Kraków: każde dziecko, przekupka na Rynku, robotnicy, piaskarze na Wiśle, ludwisarze i murarze zwierzyńieccy, andrusy z Czarnej Wsi i Piasku, Żydzi na Stradomiu. Wszyscy znali nazwiska profesorów, wiedzieli o najważniejszych wydarzeniach akademickich. Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego uchodził za najwyższy autorytet ziemski”⁴.

Nawet daleki od bezkrytycznego uwielbienia Stanisław Kot, wychowanek Uniwersytetu Lwowskiego, a później profesor UJ, ocenił uczelnię i środowisko naukowe Krakowa bardzo wysoko.

„Uniwersytet był największą, najbardziej rozległą i najwyżej szanowaną instytucją w życiu Krakowa – pisał Kot – większą od Zarządu miasta, od Kurii biskupiej, od wszelkich instytucji duchownych i świeckich, społecznych i gospodarczych [...]. Kraków obsadzał katedry uniwersyteckie niezwykle liberalnie i przede wszystkim według kryteriów naukowych, ściągano też uczonych nie tylko ze wszystkich zaborów, ale ze wszystkich stron świata, a także z różnych warstw społecznych (synowie chłopscy: Fr. Bujak, T. Sinko, J. Ptaśnik). Zasiadali koło siebie na tym samym Wydziale profesorowie kształceni w Cambridge i Paryżu, Berlinie i Petersburgu”⁵.

Zarówno zachodzące na ziemiach polskich przemiany społeczno-gospodarcze i polityczne w drugiej połowie XIX stulecia, jak również pełna polonizacja Uniwersytetu Ja-

³ Cyt. za S. Brzozowski, *Warunki organizacyjne życia naukowego w trzech zaborach. Zabór austriacki – Uniwersytet Jagielloński*, [w:] *Historia nauki polskiej*, pod red. B. Suchodolskiego, t. 4, cz. 1, Wrocław–Warszawa 1987, s. 81.

⁴ Zob. J. Bielatowicz, *Gaude Mater Polonia*, Paryż 1964, s. 10.

⁵ Zob. S. Kot, *Stanisław Estreicher na tle życia kulturalnego Krakowa*, [w:] *Straty Kultury Polskiej*, t. 2, Glasgow 1945, s. 22–23.

giellońskiego sprawiły, iż wśród młodego pokolenia, w tym także młodzieży o chłopskim rodowodzie, rosło zainteresowanie studiami uniwersyteckimi w Krakowie.

Na podstawie kilkuletnich badań źródłowych w zbiorach Uniwersytetu Jagiellońskiego udało mi się ustalić, iż w latach 1860/1861–1917/1918 w krakowskiej Almae Matris liczba młodzieży chłopskiej wynosiła 3480 osób. Wśród niej nie zabrakło także młodzieży chłopskiej z tzw. Śląska austriackiego – 46 osób, w tym z powiatu cieszyńskiego – 18, z frysztackiego – 19, z jabłonkowskiego – 5 oraz skoczowskiego – 4.

Wśród młodzieży chłopskiej z powiatu cieszyńskiego szczególnym powodzeniem cieszyły się studia na Wydziale Filozoficznym i Prawa, dwie osoby wybrały studia medyczne na Wydziale Lekarskim. Wbrew natomiast tradycyjnym wyobrażeniom środowiska wiejskiego o wymarzonej karierze dla swoich dzieci, nikt spośród młodzieży chłopskiej z powiatu cieszyńskiego nie wybrał studiów teologicznych, mimo iż wśród niej znalazło się 16 studentów wyznania katolickiego i tylko 2 wyznania ewangelickiego.

Wykaz studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego (1870/1871–1917/1918) pochodzenia chłopskiego urodzonych w powiecie cieszyńskim⁶

KAROL BŁAHUT, ur. w 1861 w Skalicy. Syn Teodora, rolnika. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Prawa 1882/1883–1885/1886.

AUJ, S II 471–474.

JAN BUZEK, ur. w 1874 w Cieszynie. Syn Andrzeja, rolnika w Końskiej Woli koło Cieszyna. Wyznanie ewangelickie. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Filozoficznego 1895/1896 (pierwszy semestr), Wydziału Lekarskiego 1895/1896 (drugi semestr) i ponownie Wydziału Filozoficznego 1896/1897 (pierwszy semestr) oraz Wydziału Lekarskiego 1896/1897 (drugi semestr) do 1900/1901. Doktorat wszech nauk lekarskich uzyskał w UJ 22 lipca 1901.

AUJ, SII 493–502 oraz S II 520 nr 2770.

JÓZEF BUZEK, ur. 16 listopada 1873 w Końskiej Woli koło Cieszyna. Syn Jerzego, rolnika. Wyznanie ewangelickie. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Prawa 1894/1895–1897/1898 oraz Wydziału Prawa Uniwersytetu Wiedeńskiego 1898/1899. Doktorat praw uzyskał 14 stycznia 1899 w UJ. Docent statystyki Uniwersytetu we Lwowie (1902) oraz nauki administracji i austriackiego prawa administracyjnego (1903), prof. nadzwyczajny (24 maja 1904) i prof. zwyczajny (2 stycznia

⁶ Wykaz sporządzono na podstawie dokumentów przechowywanych: w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ), działy:

- Rodowody studentów UJ z lat 1870/1871–1904/1905, sygn. S II 459–513,
- Katalogi wpisowe (senackie) studentów UJ z lat 1905/1906–1917/1918, sygn. S II 179–279,
- Libri promotionum Universitatis Jagiellonicae 1872–1932, sygn. S II 519–524,
- Teczki osobowe pracowników naukowych z lat 1850–1939, sygn. S II 619,
- Akta Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie, sygn. PKEN 26–31;

oraz w Archiwum Uniwersytetu Wiedeńskiego (AUW), zespół:

- Hauptmatrikel der Wiener Universität (HWU) 1895/1896–1899/1900 (mikrofilm nr 25/22).

1910) na Uniwersytecie we Lwowie. Poseł do austriackiej Rady Państwa (1907 i 1911), a w Polsce niepodległej poseł na Sejm Ustawodawczy, senator (1922–1927). Dyrektor Urzędu Statystycznego w Warszawie (1918–1929). W 1919 mianowany podsekretarzem stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych.

AUJ, S II 493–503, S II 520 nr 2482;

AUW, HWU 1895/1896–1899/1900 (mikrofilm nr 25/22).

JAN BYSTRON, ur. 13 VI 1860 we wsi Datynie Dolne. Syn Jana, rolnika. Opiekun Jędrzej Jaworski, rolnik. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Filozoficznego 1881/1882–1885/1886. Doktorat filozofii uzyskał 13 marca 1886 w UJ. W 1886/1887 odbył studia uzupełniające na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lipsku. Nauczyciel gimnazjalny w Stryju i Gimnazjum św. Jacka w Krakowie. Członek korespondent Polskiej Akademii Umiejętności.

AUJ, S II 470–474, S II 519 nr 827, PKEN 31.

ERNEST FARNIK, ur. 26 czerwca 1871 w Cierlicku. Syn Alojzego, rolnika. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Filozoficznego 1894/1895–1896/1897, a w 1897/1898 Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Wiedeńskiego. Doktorat filozofii uzyskał 5 lipca 1902 w UJ. Nauczyciel w Gimnazjum św. Jacka w Krakowie, w Wadowicach i Cieszynie. Dyrektor Seminarium Nauczycielskiego w Bobrku oraz dyrektor Gimnazjum Polskiego w Cieszynie (1 czerwiec 1918–1 grudnia 1918). Naczelnik Komisji Szkolnej przy Radzie Narodowej Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920). Wizytator szkół powszechnych i gimnazjów Wydziału Oświaty Publicznej przy Urzędzie Wojewódzkim Śląskim w Katowicach.

AUJ, SII 491–496, S II 520 nr 2859, WF II 504;

AUW, HWU 1895/1896–1899/1900 (mikrofilm nr 25/22).

JÓZEF FIGNA, ur. 16 marca 1886 w Trzanowicach Dolnych. Syn Andrzeja, rolnika. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Filozoficznego 1905/1906–1906/1907 oraz 1908/1909–1910/1911. W latach 1905–1907 odbył dwuletni kurs naukowy gimnastyki dla kandydatów na nauczycieli oraz w 1928 kurs gimnastyczny w Lund w Szwecji. Doktorat filozofii uzyskał 14 stycznia 1933 w UJ. Nauczyciel w III Gimnazjum w Krakowie, kierownik Ogniska Metodycznego Wychowania Fizycznego w Krakowie (1933–1939). Wykładowca (1927–1939) i sekretarz (1929) Studium Wychowania Fizycznego UJ. W latach 1945–1948 wizytator wychowania fizycznego w Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego.

AUJ, SII 181–228, S II 524 nr 9327, S II 619, WF II 504.

AUGUST FRANEK, ur. w 1889 we wsi Schaby. Syn Jana, rolnika. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Prawa 1911/1912–1913/1914.

AUJ, S II 236–248.

JAN FRANEK, ur. 1890 w Rapnicy. Syn Jana, rolnika. Ukończył gimnazjum polskie w Cieszynie. Student Wydziału Prawa 1910/1911–1913/1914.

AUJ, S II 221–248.

JERZY HARWOT, ur. 1853 w Puńcowie. Imienia ojca, rolnika nie ustalono. Opiekun Adam Cieñciała, rolnik. Ukończył II gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Filozoficznego 1871/1872–1875/1876. Nauczyciel gimnazjalny w Brodach i Przemyśle.

AUJ, S II 460–464, PKEN 30 i 31.

ANTONI JANIK, ur. 1892 w Wędryni. Syn Jakuba, rolnika. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Prawa 1917/1918.

AUJ, S II 276.

JAN KUBACZKA, ur. 1890 w powiecie cieszyńskim, miejscowość urodzenia nieznana. Syn Pawła, rolnika. Ukończył gimnazjum niemieckie w Cieszynie. Student Wydziału Prawa 1911/1912–1913/1914.

AUJ, S II 231–248.

JAN MOLIN, ur. 21 grudnia 1851 w Trzycierzu. Syn Jerzego, rolnika. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Filozoficznego 1870/1871–1873/1874. Doktorat filozofii uzyskał 22 grudnia 1877 w UJ. Zastępca nauczyciela w Gimnazjum św. Anny w Krakowie (1875–1877), nauczyciel tamże (1878–1896).

AUJ, S II 459–462, S II 519 nr 308, WF II 504.

JÓZEF SKUDRZYK, ur. 1881 w Pastwiskach. Syn Jana, rolnika. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Prawa 1902/1903–1905/1906 oraz Wydziału Filozoficznego 1912/1913.

AUJ, S II 510–513, S II 179, S II 243.

JAN WALACH, ur. 23 stycznia 1884 w Śmiałowicach. Syn Jerzego, rolnika. Student Wydziału Filozoficznego 1909/1910 (drugi semestr). Zastępca nauczyciela w gimnazjum polskim w Cieszynie (1919), nauczyciel tamże (od 1919).

AUJ, S II 217, PKEN 26.

JAN WIELUCH, ur. 1852 w Libicach. Syn Pawła, rolnika. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Filozoficznego 1873/1874–1875/1876, następnie Wydziału Lekarskiego 1875/1876 (drugi semestr)–1878/1879. Doktorat wszech nauk lekarskich uzyskał 30 października 1879 w UJ. Asystent w Katedrze Anatomii Opisowej UJ (15 stycznia 1879–30 września 1879). Lekarz we Frysztaku i Cieszynie (1903).

AUJ, S II 462–467, S II 519 nr 418.

JAN WŁOSAK, ur. 1892 w Zawadowicach. Syn Adama, rolnika. Ukończył gimnazjum polskie w Cieszynie. Student Wydziału Filozoficznego 1912/1913–1917/1918.

AUJ, S II 243–279.

FRANCISZEK WOJNAR, ur. 22 czerwca 1881 we wsi Leszna Dolna. Syn Anny, wdowy po rolniku. Student Wydziału Filozoficznego 1903/1904–1906/1907. Zastępca nauczyciela w gimnazjum w Drohobyczu (1908–1909), w VIII gimnazjum we Lwowie (1910).

AUJ, S II 181, WF II 99.

PAWEŁ ZAGÓRA, ur. w 1889 r. w Ligotce Kameralnej. Syn Jana, rolnika. Ukończył gimnazjum w Cieszynie. Student Wydziału Prawa 1911/1912–1912/1913.

AUJ, S II 231–240.

Przywołane powyżej przykłady karier zawodowych absolwentów Uniwersytetu Jagiellońskiego z powiatu cieszyńskiego nie są jeszcze pełnym obrazem awansu zawodowego tej społeczności. Zarówno ich losy zawodowe, jak i pozostałej młodzieży chłopskiej – wychowanków Uniwersytetu Jagiellońskiego z innych powiatów są przedmiotem moich badań, które – mam nadzieję – zaowocują obszerną monografią poświęconą „Losom zawodowym wychowanków Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego z lat 1860/1861–1917/1918”. Pozwoli to na pełniejszy obraz dziejów polskiej inteligencji, która w znacznej części posiada także chłopski rodowód.

